

Ольга ЄРШОМЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики професійного навчання Української інженерно-педагогічної академії (Україна, Харків) mishola@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті автором розглянуто сутність поняття «інклюзія» та розкрито роль концепції інклюзивного підходу у вищій школі. Зосереджено увагу на об'єктивних умовах, що змушують педагогів вищих навчальних закладів переглядати традиційні уклади класичної системи освіти, все більше орієнтуючись на індивідуалізований та персоналізований підходи, роблячи загальну стандартну програму доступною для всіх студентів. Підкреслено, що невід'ємною частиною реабілітаційного процесу є психолого-педагогічний супровід осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Визначено основні завдання психолого-педагогічного супроводу студентів з особливими потребами. Представлено особливості психологічної та педагогічної допомоги студентам з особливими потребами в навчальному процесі та здійснено спробу розробити модель психолого-педагогічного супроводу студентів з особливими потребами у вищих навчальних закладах в умовах інклюзивної освіти.

Ключові слова: інклюзія, супровід, психологічна допомога, педагогічна допомога, психофізичні порушення.

Лит. 6.

Olha YEROMENKO,

Ph. D in Pedagogical Sciences, associate professor of pedagogy and methodology of vocational training department Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (Ukraine, Kharkiv) mishola@ukr.net

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF THE STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In the article the author considers the essence of the «inclusion» concept and reveals the role of the inclusive approach concept in higher educational institutions. The author focuses on objective conditions, forcing teachers of higher education institutions to reconsider the traditional structure of classical education system increasingly orienting towards individualized and personalized approaches, making the overall standard program available to all students. It is emphasized that an integral part of the rehabilitation process is psychological and pedagogical support for persons with impaired mental and physical development. Psychological and pedagogical support is presented in this article as a set of measures implemented in a higher education institution and provide for adaptation of the educational process to the needs and characteristics of persons with disabilities. The principle tasks of psychological and pedagogical support for the students with special needs have been determined. The features of psychological and educational assistance to the students with special needs in the educational process have been presented and there have been made an attempt to develop a model of psychological and pedagogical support of the students with special needs in higher education institutions under conditions of inclusive education.

Key words: inclusion, support, psychological assistance, educational assistance, psychological and psychophysical disorders.

Ref. 6.

Ольга ЕРЕМЕНКО,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и методики профессионального образования Украинской инженерно-педагогической академии (Украина, Харьков) mishola@ukr.net

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ СТУДЕНТОВ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье автором рассмотрены сущность понятия «инклюзия» и раскрыта роль концепции инклюзивного подхода в высшей школе. Сосредоточено на объективных условиях, которые заставляют педагогов высших учебных заведений пересматривать традиционные уклады классической системы образования, все больше ориентируясь на индивидуализированный и персонализированный подходы, делая общую стандартную программу доступной для всех студентов. Подчеркнуто, что неотъемлемой частью реабилитационного процесса является психолого-педагогическое сопровождение лиц с нарушениями психофизического развития. Определены основные задачи психолого-педагогического сопровождения студентов с особыми потребностями. Представлены особенности психологической и педагогической помощи студентам с особыми потребностями в учебном процессе и предпринята попытка разработать модель психолого-педагогического сопровождения студентов с особыми потребностями в высших учебных заведениях в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзия, сопровождение, психологическая помощь, педагогическая помощь, психофизические нарушения.

Лит. 6.

Постановка проблеми. Стратегічні зміни та новітні тенденції в освітньому просторі України спрямовані на більш ефективне включення людей із особливими потребами в навчальне середовище і в громадське життя суспільства, рівний доступ до отримання якісної освіти. Так, Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» надає інвалідам усіх груп переважне право на зарахування до ВНЗ I-IV рівнів акредитації за інших рівних умов. Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.) конкретизує це положення і надає інвалідам I-II груп право на вступ до вищих навчальних закладів поза конкурсом. Згідно з Законами України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.), «Про освіту» (1991 р.), «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), «Про вищу освіту» (2002 р.), «Про реабілітацію інвалідів і України» (2005 р.) держава гарантує інвалідам загальну і професійну освіту на рівні, що відповідає їхнім здібностям і можливостям. При навчанні, професійній підготовці або перепідготовці інвалідів поряд з традиційним допускається застосування альтернативних форм навчання. У зв'язку з цим, останнім часом активно обговорюється і знаходить поширення концепція інклюзивного підходу. Поняття інклюзія (від слова inclusion – включення) передбачає збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, у першу чергу тих, хто має обмежені фізичні або інші можливості. На думку науковця А. А. Колупаєвої, інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу [4].

Більшість представників вищої освіти розуміють, що інклюзія – це не просто модне нововведення, але виклик часу, пов'язаний із різними факторами: загальним погіршенням стану здоров'я дитячого населення України, бажанням батьків і дітей із

особливими потребами отримувати освіту на рівних умовах і в зручному для батьків і дитини середовищі; соціальними та демократичними перетвореннями в країні.

На думку О. Є. Марінушкої? [3], упровадження інклюзивної освіти передбачає систему роботи за такими напрямками:

- підготовка громадської думки щодо необхідності введення інклюзивної освіти як результат закономірного процесу демократизації та гуманізації суспільства;
- підготовка педагогічної спільноти загальноосвітніх навчальних закладів до офіційного, а не стихійного прийому дітей з різними порушеннями розвитку;
- просвітницька робота з батьками щодо можливостей впровадження інклюзивної освіти;
- формування методичної готовності педагогів щодо роботи з різними категоріями особливих дітей;
- матеріально-технічна готовність закладу для навчання дітей з обмеженими можливостями;
- уведення до штату загальноосвітнього навчального закладу спеціалістів, які будуть здійснювати супровід дітей з обмеженими можливостями;
- посилення діяльності медико-психолого-педагогічної консультації з метою виявлення прихованої інтеграції дітей з обмеженими можливостями до масової школи.

З метою сприяння інвалідам у досягненні соціальної та матеріальної незалежності, у 2005 р. Верховною Радою затверджено Закон України «Про реабілітацію інвалідів і України». Зокрема, цим Законом визначається порядок проведення експертизи професійної придатності інвалідів; типи реабілітаційних установ, до яких поряд з іншими відносяться й установи професійної реабілітації та порядок організації в них реабілітаційного процесу; основні права інвалідів при проведенні реабілітації, а також порядок і умови отримання реабілітаційних послуг; шляхи здійснення професійної реабілітації. Згідно з цим законом, невід'ємною частиною реабілітаційного процесу є психолого-педагогічний супровід осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Аналіз досліджень. В Україні за останні часи зроблено значний крок уперед у напрямку реабілітації, підтримки та супроводу студентів-інвалідів. Питаннями організації різних видів підтримки та супроводу студентів з обмеженими можливостями займаються О. Дікова-Фаворська, В. Засенко, І. Іванова, К. Кольченко, Г. Нікуліна, П. Таланчук, Л. Тюптя, А. Колупаєва, М. Чайковський, С. Літовченко та ін.; спільне навчання студентів-інвалідів з іншими студентами висвітлюють Н. Бастун, С. Богданова, І. Зверєва, І. Єрмаков, Г. В. Оникович, Р. Кравченко, Н. Софій, М. І. Томчук та інші.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури, розкрити модель психолого-педагогічного супроводу студентів з особливими потребами за основними типами порушень.

Виклад основного матеріалу. Кінцева мета виховання та навчання студентів з обмеженими психофізичними можливостями така ж, як і мета виховання та навчання звичайних студентів: засвоєння ними певних соціальних норм і включення в життя суспільства. Але шлях, яким для цього мають пройти студенти з психофізичними порушеннями, суттєво відрізняється від загальноприйнятого в педагогіці, адже фізичні і психічні вади змінюють і утруднюють процес розвитку, причому кожна вада робить це по-своєму. Ці об'єктивні умови змушують педагогів переглядати традиційні уклади класичної системи освіти, все більше орієнтуючи її на індивідуалізований та

персоналізований підходи, роблячи загальну стандартну програму доступною для всіх. Це вимагає, звісно, і матеріальних змін і умов – перетворення середовища для навчання у доступне середовище. Однак, не меншою мірою, це вимагає від педагогів пошуку та розробки нових педагогічних методик у напрямку врахування особливих потреб кожного студента.

Психолого-педагогічний супровід має систему специфічних цілей, до яких належать: корекція вади та її компенсація педагогічними засобами; абілітація та реабілітація, в першу чергу соціальна та особистісна [6]. Так, психолого-педагогічний супровід (психолого-педагогічна допомога) розглядається як комплекс заходів, що реалізуються у вищому навчальному закладі і передбачають пристосування навчального процесу до потреб і особливостей розвитку осіб з обмеженими можливостями життєдіяльності.

Педагогічний супровід має на меті викладання навчального матеріалу студентам з особливими освітніми потребами в максимально доступній для них формі шляхом впровадження спеціальних технологій навчання.

Психологічний супровід спрямований на з'ясування психологічних особливостей кожного учня, збереження та зміцнення його психічного здоров'я, надання необхідної допомоги з адаптації в інтегрованому освітньому середовищі і сприяння особистісному розвитку.

Отже, психолого-педагогічний супровід студентів з особливими потребами має такі особливі характеристики: об'єднання мети психологічної та педагогічної допомоги; фокусування на особистості студента з особливими потребами (реалізації потенційних можливостей, розкритті індивідуальних особливостей особистості); підтримка оптимально значущих якостей особистості; корекція вад розвитку; поліпшення соціальної адаптації й інтеграції осіб з обмеженими психофізичними можливостями, тощо.

Серед основних завдань психолого-педагогічного супроводу студентів з особливими потребами виділяють наступні:

- створити для студента емоційно-сприятливий мікроклімат в групі під час спілкування з одногрупниками і педагогічним персоналом;
- вивчати індивідуальні особливості розвитку студентів в єдності інтелектуальної, емоційної і поведінкової сфер їхнього прояву;
- надавати допомогу у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання і виховання студентам, які мають особливі освітні потреби;
- своєчасно проводити ранню діагностику і корекцію порушень розвитку;
- підвищувати психолого-педагогічну компетентність педагогів, батьків із питань виховання і розвитку «особливого» студента [4].

У вищих навчальних закладах нашої країни поряд із здоровими студентами отримують освіту значна кількість студентів із такими категоріями порушень:

- порушення слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом);
- порушення зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором);
- порушення інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку);
- мовленнєві порушення;
- порушення опорно-рухового апарату;
- емоційно-вольовими порушеннями тощо.

Організація освітнього процесу для студентів з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти передбачає здійснення психолого-педагогічного супроводу, основними завданнями якого є подолання труднощів, що виникають в процесі сумісного

навчання та виховання; актуалізація особистісного потенціалу особистості студентів; забезпечення позитивних міжособистісних відносин між учасниками освітнього процесу. У зв'язку з цим, виникає необхідність перебудови педагогічної діяльності у вищій школі на особливий вид психолого-педагогічної допомоги, що забезпечить молоді з особливими потребами особистісний розвиток, розкриття їх здібностей, змінить ставлення до неї і сприятиме цілеспрямованому зростанню їх професіоналізму, працездатності, збереженню здоров'я і життя. Таку модель психолого-педагогічної допомоги в залежності від типу порушень можна відобразити у наступній таблиці (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Психолого-педагогічний супровід студентів за основними типами порушень

Тип порушення	Психологічна допомога	Педагогічна допомога
1	2	3
Порушення слуху	<ul style="list-style-type: none"> - ґрунтовне вивчення ступеня порушення слухового аналізатора студентів із порушенням слуху; - діагностика індивідуальних особливостей студента (інтереси, можливості); - допомога у процесі адаптації до умов навчання у ВНЗ; - проведення тренінгової роботи, щодо накопичення і активізації словника, розвиток мовлення, слухового сприймання, навичок читання з губ, формування вимови; - проведення індивідуальних консультацій (виявлення проблем, труднощів, та допомога у їх подоланні); - навчання всім видам рефлексії тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> - використання дактильно-жестової мови (присутність в аудиторії сурдопе-рекладача), можливість читання з губ; - використання технічних засобів у навчанні: <ul style="list-style-type: none"> • обладнані аудиторії звукопідсилюючою апаратурою колективного користування стаціонарного типу з індивідуальним регулюванням підсилення для кожного студента на кожне вухо; • забезпечення аудиторій FM- та петльовими системами; • включення мікрофонів для педагогів та студентів; • наявність у кожного студента і педагога екрану, що дозволяє розвивати сприйняття мови тільки на слух; • наявність фонотеки із записом різноманітного мовного матеріалу; • широке використання статичних екранних посібників, навчальних фільмів, графопроекторів; -використання прийомів розбірливої артикуляції, подачі матеріалу «обличчям до обличчя», уповільнення темпу лекції тощо; -забезпечення студентів підручниками, конспектами лекцій та іншими друкованими матеріалами.

Порушення зору	<ul style="list-style-type: none"> - вивчення ступеню втраченої функції зорового аналізатора у сліпих студентів; - робота над корекцією вторинних відхилень, що зумовлені зоровою патологією; - проведення тренінгів щодо профілактики невпевненості, пасивності, схильності до самоізоляції, дратливості, остраху перед невідомим простором; - консультації, спрямовані на формування навичок встановлення контактів зі зрячими студентами та навичок самопрезентації тощо. 	<ul style="list-style-type: none"> -організація допомоги (супроводжувача/ волонтера) по пересуванню незрячих студентів у навчальному закладі; -застосування акустичних та дотиково-візуальних допоміжних засобів; -побудова навчальної діяльності на активізації діяльності збережених аналізаторів – слухового, рухового, тактильного; -подання інформації (тексти лекцій, підручники, малюнки, графіки, таблиці тощо) в альтернативному форматі (в озвученому вигляді, або за Брайлем); -забезпечення роздатковим матеріалом, надрукованим великим шрифтом та тифлоілюстраціями; -широке використання комп'ютерних технологій: виконання письмових завдань (у електронному вигляді), дистанційне навчання, пошук інформації в інтернеті за допомогою синтезатора мови (на слух) та за допомогою брайлівського дисплей-рядка (тактильно); -дозволити студентам здійснювати аудіозапис лекцій; -формування медіатеки тощо.
Порушення мовлення	<ul style="list-style-type: none"> -психологічна діагностика виявлення ступеню мовленнєвої патології; -групові тренінги щодо подолання мовленнєвого негативізму, замкненості, агресії, підвищення заниженої самооцінки; -використовувати техніки подолання напруженості, розвитку дихання, голосу, формування правильної звуковимови, інтонації тощо; -розробка індивідуальної програми реабілітації. 	<ul style="list-style-type: none"> -використання індивідуального підходу у навчанні; -створення доброзичливої навчальної атмосфери (ситуація успіху); -сприяння розвитку комунікативних здібностей студентів з порушеннями мовлення, -залучати до групової роботи шляхом застосування активних методів навчання; - практикувати приймати відповіді студентів у письмовій формі.

<p>Порушення опорно-рухового апарату</p>	<p>-вивчення ступеня порушення опорно-рухового апарату; вивчення проявів первинного та вторинного дефекту, макро- та мікробар'єрів комунікації; -застосування групової психотерапії, психогімнастики, бібліотерапії; -проведення тренінгів з подолання психологічної пасивності, дефіциту спілкування.</p>	<p>-організація технічного простору у ВНЗ студентам-візочникам; -організація постійної допомоги (супроводжувача/волонтера) для пересування в межах ВНЗ; -застосування комп'ютерних засобів навчання, зокрема для самостійної роботи, виконання практичних завдань та складання іспитів на комп'ютері; -забезпечення студентів підручниками, конспектами лекцій, іншими електронними та друкованими матеріалами; -використання привабливих, емоційно-сприятливих інтерактивних форм та засобів роботи з урахуванням індивідуальних особливостей студентів.</p>
<p>емоційно-вольові порушення</p>	<p>- виявлення сильних сторін, здібностей студентів і використання їх для компенсації дефекту; - встановлення емпатійних взаємин зі студентом; - створення умов, за яких проблеми психічного розвитку студента не перешкоджають досягненням у навчанні; - надання допомоги у побудові взаємин з однолітками; - моделювання ситуацій, у яких студент одержує позитивний досвід адекватних емоційних реакцій, дотримання поведінкових норм; - розвиток соціальних інтересів тощо [5].</p>	<p>- розвиток самосвідомості (на основі Я-концепції); - проведення бесід про власні потреби студентів; - організація сюжетно-рольових ігор (використання в процесі навчання інтерактивних ігор); - розробка системи розумно організованих вимог; - структурування часу; - підтримка щонайменших позитивних проявів у навчанні, спілкуванні, поведінці; - корекція моральних настанов тощо.</p>

Висновки. Таким чином, необхідність інклюзивної освіти на сучасному етапі розвитку вищої освіти ні в кого вже не викликає сумнівів. Інклюзія передбачає пристосування навчального закладу та його загальної освітньої філософії до потреб усіх учнів – як обдарованих дітей, так і тих, котрі мають особливі потреби. Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти. Суспільство повинно враховувати індивідуальні потреби людей і пристосовуватися до них, а не навпаки. А особливо інклюзивне освітнє середовище змінює роль педагога, який повинен бути готовим до здійснення психолого-педагогічної корекції молоді з особливими потребами у вищій школі і психологічно, і фізично, і розумово, і морально, а саме головне – професійно.

Перспективи подальших наукових розробок вбачаємо у підборі корекційних методів та прийомів навчання та виховання студентів з особливими потребами у вищій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойчук Ю. Д. Инклюзивное образование в Украине : современное состояние и тенденции развития / Ю. Д. Бойчук // Особый ребенок : междунар. научн.-практ. журн. – Екатеринбург, 2012. – № 2. – С. 113–118.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : [монографія] / А. А. Колупаєва. – К. : «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
3. Марінушкіна О. Є. Комплексний підхід в організації психолого-педагогічного супроводу дітей з обмеженими можливостями / О. Є. Марінушкіна // Джерело педагогічних інновацій. Інклюзивна освіта : науково-методичний журнал. – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2013. – Вип. № 1. – С. 75.
4. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі / П. М. Таланчук, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна // Навчально-методичний посібник [для студентів, викладачів та фахівців вищих навчальних закладів інтегрованого типу]. – К., 2013. – 72 с.
5. Терещук А. Д. Психологічна допомога дітям з порушеннями емоційної сфери / А. Д. Терещук // Проблеми загальної та педагогічної психології : Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – Вип. 5 (14), 2012 р. – С. 351–359. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lib.iitta.gov.ua/7300/1/stat_do_Chepi_nov.pdf.
6. Варенова Т. В. Теория и практика коррекционной педагогики : уч. пос. / Т. В. Варенова. – 2-е изд. доп. – Мн. : ООО «Асар», 2007. – 320 с.

REFERENCES

1. Boichuk Yu. D. Ynkluzivnoe obrazovanye v Ukraine : sovremennoe sostoianye y tendentsyy razvytiya / Yu. D. Boichuk // Osobyi rebenok : mezhdunar. nauchn.-prakt. zhurn. – Ekaterynburh, 2012. – № 2. – S. 113–118.
2. Kolupaieva A. A. Inkluzivna osvita : realii ta perspektyvy : [monohrafiia] / A. A. Kolupaieva. – K. : «Sammit-Knyha», 2009. – 272 s.
3. Marinushkina O. Ye. Kompleksnyi pidkhid v orhanizatsii psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei z obmezenymy mozhlyvostiamy / O. Ye. Marinushkina // Dzherelo pedahohichnykh innovatsii. Inkluzivna osvita : naukovo-metodychnyi zhurnal. – Kharkiv : Kharkivska akademiia neperervnoi osvity, 2013. – Vyp. № 1. – S. 75.
4. Talanchuk P. M. Suprovid navchannia studentiv z osoblyvymy potrebamy v intehrovanomu osvithnomu seredovyshchi / P. M. Talanchuk, K. O. Kolchenko, H. F. Nikulina // Navchalno-metodychnyi posibnyk [dlia studentiv, vykladachiv ta fakhivtsiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv intehrovanoho typu]. – K., 2013. – 72 s.
5. Tereshchuk A. D. Psykholohichna dopomoha ditiam z porushenniamy emotsiinoi sfery / A. D. Tereshchuk // Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii : Zb. nauk. prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy / [za red. S. D. Maksymenka]. – Vyp. 5 (14), 2012 p. – S. 351–359. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : lib.iitta.gov.ua/7300/1/stat_do_Chepy_nov.pdf.
6. Varenova T. V. Teoriya y praktyka korrektsyonnoi pedahohyky : uch. pos. / T. V. Varenova. – 2-e yzd. dop. – Mn. : ООО «Asar», 2007. – 320 s.

Статтю подано до редакції 10.03.2016 р.